

УДК 330.13

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ПРИВЛАСНЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПРОДУКТУ

*І. Л. Леонідов, к. е. н., доцент, Національна металургійна академія України,
leonidovil@gmail.com*

Створено теоретичне підґрунтя дослідження сутності та змісту привласнення інтелектуального продукту крізь призму його еволюційних поступів. Визначено основні етапи та складові еволюційного ряду відносин привласнення, які виникають у сфері інтелектуальної діяльності людей. Показано, що розвиток еволюційних зв'язків привласнення інтелектуального продукту відображає виробничі відносини з приводу прирощення сутнісних людських сил.

Ключові слова: власність, привласнення інтелектуального продукту, відчуження, експлуатація.

Постановка проблеми. Теоретичний аспект дослідження сутності є актуальним при аналізі процесів привласнення в т.ч. інтелектуального продукту. Виявлення його глибинних витоків дозволяє краще зрозуміти природу привласнення інтелектуального продукту, особливості функціонування його форм, специфіку породжуваних економічних відносин.

Проблема дослідження сутності привласнення інтелектуального продукту неоднаково сприймається в наукових колах у зв'язку з процесом диференціації напрямків і шкіл економічної науки. Дискусійними лишаються такі теоретичні поняття привласнення інтелектуального продукту, як його економічна природа, складові, відмінність від власності.

Пошук еволюційних основ привласнення інтелектуального продукту передбачає виявлення сучасної концепції аналізу цієї категорії в процесі розгляду поступів відповідних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі альтернативні погляди на привласнення інтелектуального продукту обумовлені, насамперед, особливостями пізнання його змісту: причинно-наслідкового [1, с.15] (між людиною й природою [3, с.95] та соціально-економічною стороною виробничих відносин [3, с. 78–85]), функціонального (як належності [4, с.10, 56], відчуження [5, с.55]), структурного (у володінні, розпорядженні, користуванні [6, с.67]), генетичного (через саморозвиток суспільного способу оволодіння річчю [7, с.39; 8, с.53]) та іншого. Це дозволило виявити стосовно привласнення структуру, процесуальну послідовність, функціональні зв'язки, роль у суспільному відтворенні тощо. Нажаль поза увагою лишилася еволюція зазначеного феномену, яка здатна пояснити й передбачити напрями розвитку привласнення інтелектуального продукту від його основи до поверхневих форм.

Формулювання мети статті. Метою

даної роботи є створення теоретичної концепції дослідження сутності та змісту привласнення інтелектуального продукту крізь призму його еволюційних поступів.

Виклад основного матеріалу дослідження. З авторського погляду, глибинна сутність привласнення ототожнюється із зародком, властивостями людської природи. Таким зародком є двоїста природа людської діяльності (рис.1.), що фіксує акт зіткнення цілепокладаючої волі суб'єкта та об'єктивних закономірностей буття. Відповідно цього в структурі діяльності виділяються суб'єктна (цілепокладаючий суб'єкт) та об'єктна компоненти (предмет діяльності, її знаряддя тощо). Суб'єктна і об'єктна компоненти діяльності є протилежностями, єдність і взаємопроникнення яких викликає зміни в сутнісних людських силах. В об'єктній частині породжуються (або успадковуються з неї) зміни, аналогічні природним. Трансформації суб'єкта удосконалюють його, залучаючи до інших суб'єктів, до історичного зв'язку з суспільством. Зв'язки між компонентами діяльності розуміються як такі, що відображають собою закони природи й суспільства. Взаємопроникнення названих компонентів засвідчує неповернені, спрямовані, закономірні зміни сутнісних людських сил. Одночасна наявність трьох вказаних властивостей виділяє момент розвитку серед інших змін: оберненість, відсутність закономірності чи спрямованості. Розвиток сутнісних людських сил відображає їх новий якісний стан, постає як виникнення, трансформація, зникнення їх елементів чи зв'язків.

Діяльність являє собою єдність процесів уречевлення (розлюднення) та розпредметування (олюднення за Е. Ільєнковим). Уречевлення є процесом перенесення, закарбування сутнісних людських сил в об'єкті діяльності, набуття людиною у ньому своєї власної дійсності [9, с.44]. Олюднення означає перетворення відображень об'єкта діяльності в такому вигляді, в якому він існує в собі і для себе, в сутнісні людські сили, набуття людиною його прихованих властивостей [9, с.44]. Трансформація властивостей предмету діяльності як набуття сутнісних людських сил характеризує їх прирощення (процес розвитку).

Рис.1. Взаємозв'язок субстанції діяльності, належності, набуття.

Протікання такого процесу в напрямках інтеріоризації та екстеріоризації передбачає диференціацію результату діяльності. Його представляють уречевлені сутнісні людські сили в об'єкті діяльності та олюднені сутнісні людські сили в суб'єкті (поєднує в собі якості об'єкта і суб'єкта). Прикладом зазначеної диференціації може бути: «noietis» і «chretis» (стародавньогрецька традиція), соціальний індивід (за Б. Ломовим), «габітусі» (за П. Бурдьє) тощо.

Діяльність, як умова, процес і результат, постає різноманітним перетвореним сутнісних людських сил (уречевлених і олюднених). Їх взаємний вплив, зафіксований людиною, розуміється через зародок привласнення як відносини між індивідами з приводу перетворених сутнісних людських сил. Такий зародок дає можливість охарактеризувати зміни сутнісних людських сил, шляхом виділення в ньому сторін: належність та набуття. Належність пов'язується із наявністю сутнісних людських сил, а їх набуття розкривається як відповідне прирощення.

Наявність характеризує належність як симулякр, що лише «хвилює» і «спонукає» (за П. Клоссовські), як результат ментальних зміст утворюючих об'єктивацій. В цьому сенсі належність є способом фіксації внутрішньої можливості «свого» через середовище «іншого». Зазначене передбачає протиставлення релятивного (відносного, умов-

ного) абсолютному, безумовному у емоційно-вольовій настанові особистості, як виразі її позиції щодо сутнісних людських сил. Дослідники волі розкрили спектр її проявів як: акциденцію розуму (класична традиція), модус мислення (Р. Декарт), те саме що і розум (Б.Спіноза) чи коріниться в розумі (Г. Лейбниц), здібності бажати (І. Кант), особливий спосіб мислення (Г. Гегель), рівноправна спроможність з розумом (І. Фіхте), «фундаментальна здатність» – інтелектуальна інтенція, яка містить «проект» дії (П. Рікер) [10]. Дійсно в метафорі волі акцентується, насамперед, інтелектуально-імперативний аспект, зміст твердого розумного наміру, діяльної думки, що намагається досягти цілі [11]. Відмічене підкреслює у належності об'єктивний, універсальний, статичний характер. У вузькому сенсі належність зводиться до оцінки людини суб'єкта або об'єкта, що фіксує за певною ознакою їх взаємне положення (порядок або статистику). Наприклад, відношення людини до певних речей серед їх сукупності як до своїх. Як бачимо, належність сутнісних людських сил (уречевлених і олюднених) характеризує їх наявність (як статистику, волю).

Набуття сутнісних людських сил пов'язується з розумінням їх процесуальності та історичної мінливості. Ідея таких змін описана в альтернативних концепціях: організаційній (за Г. Спенсером), системній (Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, Р. Мертон), стадійній (К. Маркс), системно-процесуальній (П. Сорокін), взаємодіючих соціокультурних полів (П. Бурдьє), цивілізаційній (А. Тойнбі, О. Шпенглер) та ін. Для нашого дослідження важливим є те, що набуття є динамічною характеристикою змін сутнісних людських сил, реалії якої можуть пов'язуватися з: циклічністю або направленістю; одно- або багатовекторністю; однозначною заданістю чи варіативністю; еволюційним чи революційним характером; «організованістю» та природністю тощо. Основою динаміки змін сутнісних людських сил, їх руху, прирощення, визнано силу. Мінливі уявлення про силу закарбовані в її розуміннях, як першопричини руху усіх речей і явищ природи («апейрон» у Анаксимандра, «нусе» в Анаксагора, «рушійні сили» Емпедокла, «вихор» Демокріта), ідеального яви-

ща («нус» Платон), своєрідного суміщення матеріальної та ідеальної субстанції (в формах «динаміс», «ентелехія», «енергія» за Аристотелем), теософського догмату («сила світла» Дж. Фіданц, «абсолютна сила» М. Кузанський, «могутність Бога» і «сила духа» Б. Спіноза), у сфері немеханічних і механічних причинностей («духовна здатність, безтілесна, невидима» Леонардо да Вінчі, «маса як рушійна сила» Ф. Бекон, «матерія, що рухається» Р. Декарт), кількісної оцінки («сила опори», «сила тяжіння» І. Ньютон, «сила інерції» С. Кларк, «відцентрові і доцентрові сили» Х. Гюйгенс, «кількість сили» Г. Лейбниц, «кількість руху» Д. Дідро), якісної визначеності («сила активна і пасивна» Дж. Лок, «сила руху матерії» Ж. Ламетрі, «сила внутрішня і зовнішня» Д. Дідро, «сила поверхнева й що проникає» І. Кант, «момент буття, що являє себе у взаємодії з іншою силою» Г. Гегель), природного прояву («квант» П. Шардена, «фотон» А. Янга, «життєва сила» Г. Гельмгольц, енергія та ін.), характеристика (одна з мір) інтенсивності (ступеню) взаємодії об'єктів (матеріальних) тощо [12]. Відмічене розуміння основи динаміки спрямовує наше дослідження на вивчення прирощення сутнісних людських сил, пошук властивих факторів, напрямків та ін. Отже, набуття сутнісних людських сил є їх прирощенням (як динаміка, сила).

Виявлені у зародку привласнення сутнісних людських сил сторони (належність і набуття) взаємодіють між собою. Динаміка набуття сутнісних людських сил вирішує питання масштабів їх належності, відповідних способів тощо. Статика належності сутнісних людських сил аналізує вплив змін на їхнє взаємне положення, рівновагу. Взаємодія належності та набуття обумовлена діалектикою статичної і динамічної на рівні їх основи – сили і волі. Сила, характерною їй «могутністю» й «спроможністю», обрамлює волю. Воля, завдяки «самовизначеності», детермінує напрямок ареалів сили. Взаємний вплив волі і сили опосередковується розвитком взаємодії належності та набуття сутнісних людських сил, що не є безмежним.

Межа визнана початком і кінцем будь-якого буття [11], у т.ч. взаємодії належності

та набуття. Кожна змичка належності та набуття має межу. Можна припустити, що одна відособлена взаємодія належності та набуття відокремлена від іншої частиною простору, стосовно них або нейтральною, або загальною. В цьому випадку межею є місце прямого вторгнення, єдності й взаємопроникнення суміжно існуючих зв'язків належності та набуття. З одного боку, самовизначеність межі належності завдячує існуванню інших належностей. Це характеризує статичний бік межі, як властивість належності певному суб'єкту, як і будь-якому. З іншого боку, межа набуття є його кінцевою ознакою. Кожне набуття завжди перетворюється на інше. Тому межа за своєю природою діалектична. Вона передбачає існування належності та набуття, і, поряд з цим, їх зміни. В ході розвитку відособлена змичка належності та набуття зупиняє в часі своє існування, після чого починається буття нової їх взаємодії.

Виявлення відмічених ознак кореляції належності та набуття дозволяє детермінувати множину її можливих варіацій, що в своїй цілісності закладають підґрунтя виробничих відносин. Можливість та необхідність виявлення сили і волі встановлює обмеження масштабів зв'язку належності та набуття, роблячи відокремлене їх існування (виявлення в самому собі) нонсенсом, та надає перевагу взаємодіям (відносинам) як заporуці тривалого підтримання сутнісних людських сил та їх подальшого розвитку. Більш того, такі відносини зародку привласнення поступово змінюються у міру появи нових інваріантів можливостей, їх модифікації. «Здатності нашого духа без кінця додавати до будь-якої даної величини» [13, с.143] стимулює суб'єкта належності та набуття до розширення або окреслення нових меж сутнісних людських сил. Генезис нових здібностей призводить до диференціації ареалу рамок відособлених змичок належності та набуття. Природно, що це інтенсифікує взаємодії належності та набуття, які, завдяки сумісності діяльності, усунюються. Причому такі взаємодії не набувають уніфікованого характеру, а позначені історично визначеною специфікою.

Наприклад, у первісному суспільстві виявлення сили було «достатнім» лише су-

купності індивідів (община, плем'я) відносно кормової території. В умовах первісної примітивної діяльності та знеособленої общини синергетичний ефект принципової спроможності кожного члена общини (його сутнісних людських сил) окреслював межі належності та набуття землі як знарядь і предмету праці. Освоєння неолітичних знарядь праці в процесі уречевлення почало забезпечуватися виразом сили та волі індивіда або сім'ї. Тим самим стверджувалися інші межі належності та набуття ремісничих знарядь праці і відповідних продуктів, їх тягіння до волі певних особистостей, підкріплених необхідними навичками, здібностями, уміннями. Передумови реальної загальнонародної належності та набуття сутнісних людських сил починають складатися на етапі становлення й посилення національних економік, за відповідного рівня усунювання виробництва і капіталу.

У такій історичній специфіці поліморфізм зв'язків належності та набуття сутнісних людських сил для різних суб'єктів є утворенням більш могутнього виразу сили. Як наслідок – демаркаційні лінії змичок належності та набуття сутнісних людських сил стають менш чіткими та виразними. Царина поширення меж взаємодії належності та набуття фактично виявляється взаємно перекриваючою.

Таким чином, на рівні зародку привласнення представляють такі його сторони, як належність та набуття. Належність сутнісних людських сил характеризує їх наявність як статичну. Набуття сутнісних людських сил є їх природженням як динаміку.

Наступний рівень взаємодії належності сутнісних людських сил (уречевлених і олюднених) та їх набуття поляризується у властивих їм напрямках екстеріоризації та інтеріоризації як процес відповідного захоплення й усвідомлення. Практика захоплення полягає у впливі дійсності «в формі діяльності» на дійсність «в формі об'єкта» (за І. Алексєєвим). Процес захоплення постає актом матеріальної діяльності з природження уречевлених сутнісних людських сил через здатність і можливість здійснювати волю суб'єкта належності шляхом насильства, права тощо. Екстеріоризація захоплення конкретизується в досягненні більших меж

набуття уречевленої частини сутнісних людських сил, як її підпорядкування цілям суб'єкта належності. Наприклад, «завдяючи військовій силі забезпечується захоплення нових земель, відчуження їх лівової частки від попередніх власників» [14, с.267]. Як бачимо, в «суб'єкт-об'єктному» протиставленні захоплення – це взаємодія належності та набуття уречевленої частини сутнісних людських сил, що прирощується.

Усвідомлення розуміють як глибинний семіотичний акт інтелектуальної діяльності з набуття олюдненої частини сутнісних людських сил. У діяльнісній природі усвідомлення віддзеркалюються принцип автономності суб'єкта (І. Кант), продукт чистої самодіяльності (І. Фіхте), вольна активність абсолютного духа (Г. Гегель) тощо. В процесі пізнавального і духовно-ціннісного освоєння суб'єкт належності здійснює розпредметування, прирощуючи інтерпретацію новоствореної частини сутнісних людських сил. Наступне за ним засвоєння передбачає інтеграцію новостворених сутнісних людських сил до належної їх структури в суб'єкті. Такий процес еволюціонував у напрямку від механізмів наслідування і примітивного навчання до невербальних і вербальних механізмів трансляції «по-горизонталі» – у рамках одного покоління і «по-вертикалі» від покоління до покоління [14, с.165]. Отже, в «суб'єкт-об'єктній» протилежності усвідомленням є взаємодія належності та набуття олюдненої частини сутнісних людських сил, як їх прирощення.

У ньому суб'єкт взаємодії належності та набуття поєднує в собі якості об'єкта і суб'єкта й перетворюється в актора [15, с.12]. В інтеграційному методі поняття «актор» діалектично знімає загострення поляризації «уречевлення-олюднення», як подолання проблеми структурного функціоналізму й системності (з боку об'єктивізму) та етнометодології і феноменології (стосовно суб'єктивізму) в теоріях практики (П. Бурдьє), соціальної дії (Т. Парсонс, Е. Шиллз) та ін. Об'єкти уречевлення та суб'єкти олюднення, поєднуючись в акторі, еволюціонують за роллю в діяльності, як мінімум в умові, процесі, результаті, засобах, предметі. Умова – це те, без чого зазначене поєднання не може відбутися (існуван-

ня, пізнання). Умова утворює момент загального діалектичного зв'язку, обмеженого наявністю необхідних для змички належності та набуття суб'єктом і об'єктом, їх станів, взаємодій. Сукупність неповернених взаємопов'язаних, тривалих змін, станів об'єкта і суб'єкта є процесом. Він проявляється через свої форми, найвищою з яких розуміється саморозвиток. В свою чергу, результатом є наслідок, що завершує розвиток процесу. Якщо ж результат призначається для досягнення якої небудь цілі, то він є засобом. Традиційно засобом розуміється об'єкт (уречевлені сутнісні людські сили) в силу його властивостей. Однак, досвід, знання, кваліфікація та ін. моменти олюднених сутнісних людських сил також можуть призначатися для досягнення певної цілі. Де-яка цілісність, виділена із світу об'єктів у процесі людської діяльності є предметом. За природою предмет може бути матеріальним (живий організм, виробничий цикл) та ідеальним (математична формула, концептуальний образ), а структурно він обмежується лише головними, найбільш суттєвими властивостями і ознаками. В розглянутих формах, набуття актором якостей об'єкта і суб'єкта екстеріоризації та інтеріоризації пов'язане з процесом розвитку власних сутнісних людських сил.

У суб'єкт-об'єктних межах актора є об'єктивне перетворення діяльності людини та її результатів у самостійну силу, пануючу над нею й ворожу їй, що виражається відчуженням. Немає сумніву, що відчуження є історично перехідною формою уречевлення сутнісних людських сил та невід'ємне від уречевлення і фетишизації суспільних відносин. Це підтверджує проблема об'єктивації, пов'язана з діяльнісним відношенням суб'єкта до об'єкта (у Г. Гегеля), уречевлення суспільних відносин та персоніфікація речі (за К. Марксом), «діахронічне» відчуження (за Ж. Сартром) тощо. Дійсно, відчуження зовнішнього об'єкта від актора означає переведення олюднених сутнісних людських сил із стану актуального до можливого. При цьому, тривале відчуження сутнісних людських сил загрожує їх остаточною втратою актором. Отже, відчуження є стійким відособленням, відторгненням, втратою, відокремленням актором сутнісних

людських сил, переважно уречевлених [16, с. 34]. Феномен відчуження, що викликаний порушенням опосередкованості ціннісного змісту сумісної діяльності, є достатньо вивченими у наступних моментах: факт передання частини уречевлених сутнісних людських сил між акторами (відносини простого товарного обміну); фетишизації соціальних відносин у грошах – зовнішньому носії соціального багатства; перетворення зовнішнього світу, створеного людиною, у світ капіталу. Вони обмежуються еволюцією відчуження від примусового, безвідплатного до взаємного добровільного. Тобто Марксовою умовою, коли люди мають мовчазно відноситися один до одного як до приватних власників, щоб відчуження стало взаємним. Його базовий принцип еквівалентності обумовлює добровільність передання однієї споживчої вартості в обмін на іншу за своїми якостями. Однак, розвиток олюднених сутнісних людських сил окреслив тенденції їх набуття в формі знань, досвіду, навичок, умінь, інформації, патернів, насамперед, між професіональними групами і спеціалістами. Звісно, царина уречевлення-олюднення значно складніша її окремих сфер, і є недоречною абсолютизація рівності витрат суб'єкта на трансляцію і асиміляцію сутнісних людських сил. Наприклад, некоректно вважати еквівалентними випадки асиміляції об'єктом частки трансльованих суб'єктом сутнісних людських сил та їх неодноразової трансляції кільком різним об'єктам. Нееквівалентний обмін передбачає набуття суб'єктом продукту «А» замість продукту «Б», при не рівних витратах сутнісних людських сил на їх створення.

Дієве виявлення процесу відчуження, його «дійсний прояв» є в експлуатації [17, с.520]. В ній проявляється спотворення відносин «суб'єкт-об'єктної» двоєдності актора: людина стає об'єктом виробничого процесу, відбувається суб'єктивування речей і уречевлення суб'єктів (за К. Марксом). У процесі діяльності актор створює продукт, який, як полюси внутрішньо єдино-роздільного актора, ділиться на необхідний і додатковий. Якщо сили актора-об'єкта обмежені необхідним продуктом, а актора-суб'єкта – додатковим продуктом, то актор виявляє силу на створений продукт і є його

споживачем. Дійсно, з погляду двоєдиного актора, продукт діяльності, в сукупності необхідної і додаткової частин, забезпечує прирощення сутнісних людських сил. В ньому, справедливим є набуття суб'єктом лише тієї частини створеного продукту, яка є результатом його діяльності (наприклад, як найманого робітника, що продав свою робочу силу собі самому, як капіталісту [14, с.329]) з управління і організації виробництва. Додатковий продукт як результат діяльності об'єкта має набуватися ним же, а не суб'єктом. Звідси, експлуатація – це набуття сутнісних людських сил єдино-роздільним актором в пропорції, що порушує зазначену умову. Немає сумніву, що експлуатація є набуттям суб'єктом продуктів, витрати сутнісних людських сил на створення яких перевищують його (суб'єкта) власні [14, с.207]. Зазначені позиції підкреслюють властивість елементів експлуатації зрівняльному розподілу аристократичними кланами на чолі з ватажком, які набувають левову частку продуктів уречевлених і олюднених через податки, данину, підношення, відпрацювання тощо. Наприклад, значний масив нагромаджених суспільством знань та інформації є недоступним усім громадянам, а набувається виключно владною когортою для укріплення своїх позицій. У відповідності з цим, навряд чи експлуатацію можливо вважати, наприклад, в частині прибутку, спрямованої до державного або місцевого бюджету, на благодійність, на сплату дивідендів робітникам-володарям акцій.

Таким чином, процес взаємодії належності та набуття в «суб'єкт-об'єктній» протилежності постає захопленням і усвідомленням, а з погляду двоєдності актора – породжує відчуження, експлуатацію (рис.2).

На перший погляд, надалі актуалізується можливість розкриття структури як екстеріоризації, так і інтеріоризації взаємодії належності та набуття сутнісних людських сил. Насправді ж, реальне домінування їх екстеріоризації над інтеріоризацією визначає імператив процесів екстеріоризації набуття сутнісних людських сил. Дійсно, означений вектор екстеріоризації зв'язку належності та набуття, при відповідності економічним відносинам, що ускладнюються, демонструє поліатрибутивність [14,

с.36]. Можливість виокремлення в межах цілісності такої екстеріоризації атрибутів дозволяє відобразити їх множину, як утворень, що знаходяться в постійній взаємодії, взаємоперетворенні й перетіканні. Звісно, дослідження того чи іншого компоненту в складі екстеріоризації змички належності та набуття передбачає відповідність за певним атрибутом. Ідентичність цієї екстеріоризації за окремою ознакою уніфікує її склад, однак з іншого боку, поліатрибутивність кожної частки, наявність ряду інших властивостей, їх відмінність сприяє варіативності екстеріоризації взаємодії належності та набуття. Означена різnorodність атрибутів забезпечує подальшу «структуризацію» екстеріоризації зв'язку належності та набуття сутнісних людських сил.

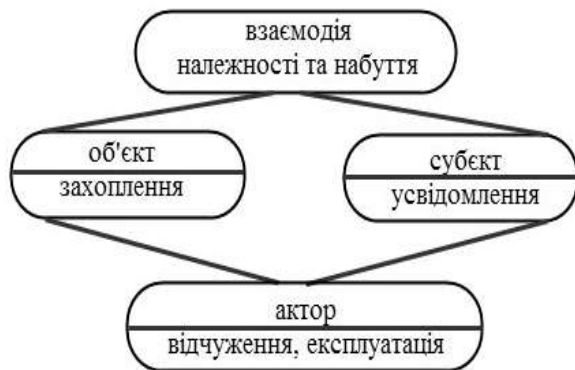

Рис. 2. Процес взаємодії належності та набуття

Одним із боків цих реалій є поліакторність (A1), як сукупність простих і складних акторів екстеріоризації взаємодії належності та набуття ($l=1\dots z$). Простий актор представлений переважно персоніфікованим власником, якому притаманна єдність належності та набуття. Такий актор – це індивід, колектив, що набуває сутнісні людські сили, в процесі відособлено-колективної діяльності.

Складний актор, в традиційному розумінні, окреслюється складовими взаємодії належності та набуття при реалізації різних її функцій. Одна їх частина представлена владним актором, його пануванням і підпорядкуванням. Друга частина – актор підлеглий, що реалізує функції відповідального. Частковість традиційного актора на суспільному рівні закріплює інститут примусу. Інший тип складного актора є мережевим. Він включений до партнерських зв'язків, що

формується у мережевих системах. Його дії тотожні за структурою персоніфікованому власнику, однак мають більш розвинену форму існування. Цей актор взаємодіє в багатьох мережах, які є самостійними незалежними утвореннями, з власним набором припустимих функцій. Їх одночасна відмінність у різних мережах обумовлює відповідні дії актора, що постають нерідко як непослідовні, нелогічні. Диференціація останніх характеризується випадками девіантної поведінки людей, нелогічністю й непрогнозованістю вчинків та ін. [15, с.17]. Таким чином, складний актор – це індивідуум, колектив, для яких є взаємодія належності і набуття сутнісних людських сил частково й одночасно у різних мережах.

Поліоб'єктність (O_i) екстеріоризації зв'язку належності й набуття у складі поліатрибутивності передбачає варіативність об'єкта як умов, процесу, засобів, предметів і результату діяльності тощо ($i=1\dots x$). Дійсно, різні об'єкти (наприклад, необхідний і додатковий продукт діяльності) спроможні набуватися в межах однієї форми належності. Однак, окремому об'єкту (скажімо, додатковий продукт) немає перешкод бути фігурантом альтернативних форм належності. Поліоб'єктність має місце і у випадку, коли один і той самий об'єкт є засобом і предметом діяльності одночасно (як у випадку із землею). Окрім зазначеного, припустимо набуття сутнісних людських сил і з кількох об'єктів, при цьому кожен об'єкт може належати багатьом акторам. В останньому випадку актуалізується проблематика розподілу складових об'єкта між різними акторами, формами належності. Наприклад, компоненти інституціонального пучка правомочності власності є субелементами соціально-економічних елементів набуття – володіння, розпорядження, користування. Так, у складі розпорядження виділяються правомочності на капітальну вартість, передання речі у спадок та ін., а розщеплення володіння фокусує на правомочності господарського використання, на результати діяльності, на доходи від реалізації тощо.

Поліформізм (F_j) екстеріоризації змички належності та набуття сутнісних людських сил охоплює її типи, види, форми ($j=1\dots y$), які виділяються залежно від якіс-

них характеристик об'єкта, суб'єкта, актора. Серед них достатньо визначеною є взаємодія належності й набуття уречевлена (матеріальна) і олюднена (нематеріальна) об'єктного типу, та приватна, колективна, державна суб'єктного типу. Немає сумніву, що типи, види, форми екстеріоризації зв'язку належності та набуття виражають різні рівні суспільно-індивідуальної природи актора [14, с.39]. Однак, в політичній економії у якості відповідної ознаки поліформізму превалює «спосіб поєднання робітника із засобами виробництва», хоча він і не є вичерпним для розкриття будови взаємин належності та набуття сутнісних людських сил актора. Критерії альтернатив виокремлення поліформізму такої взаємодії різняться також за релігійними, етнічними, географічними, та ін. ознаками. Навіть кожна історична епоха має власний поліформізм зв'язку належності та набуття, наприклад, при відособлено-колективній діяльності в період володарювання Орди, В. Каргалов виявив: ям, тамга, митий, дари, почестя, мита, поминання, вихідні, пам'ятне, уклінне, кормове, станове, виїзне, мимоїзне, ловитва тощо.

Взаємозв'язок поліатрибутивних акторів (A_i), об'єктів (O_i), форм (F_j) екстеріоризації взаємин належності та набуття утворюють особливу його мережу ($M\{A_i, O_i, F_j\}$), змістом якої є варіативність ($i=1\dots z$; $j=1\dots x$; $k=1\dots y$). Кожна така поверхнева реалізація екстеріоризації змички належності та набуття об'єднується поліатрибутивними елементами, в яких лише одна властивість із всього їх набору є актуальною мережі (скажімо, $M\{A_2, O_1, F_2\}$). Проте, усі інші поліатрибутивні складові як за змістом, так і ознакою, можуть входити до інших проявів мережі екстеріоризації взаємодії належності та набуття сутнісних людських сил. Отже, в межах цілісності такої екстеріоризації можливо виділяти кілька його мереж, в залежності від набору поліатрибутивних елементів. Існування численних варіантів проявів екстеріоризації зв'язку належності та набуття надає можливість дослідження квазімережових утворень в різних ракурсах, сприяє їх багатоаспектному сприйняттю.

Поліатрибутивність елементів набуття (поліелементність) розділяє мережі володін-

ня (M_v), розпорядження (M_r), користування (M_k), взаємодія яких у своєму поступі розкриває економічний та правовий аспекти належності, наприклад, у теорії прав власності. Володіння – це набуття сутнісних людських сил, через накладання волі суб'єкта належності на об'єкт. Для фактичного фізичного контролю над ним, володіння також не обходиться без вкладення сили, що створює для суб'єкта можливості безпосереднього впливу на об'єкт. Від цієї дії породжуються, за М. Бердяєвим, невід'ємні права та обов'язки [18, с.199]. Обов'язки застерігають від споживацького ставлення до об'єкта. Володіння об'єктом надає право використовувати його, надавати об'єкт в управління іншим акторам, продавати, дарувати, успадковувати. Відносини володіння можуть бути тимчасовими (наприклад, при переданні об'єкта в оренду), довічними, спадковими. Титульним знаком формалізації володіння є договір, що підтверджує відповідні правомочності й опосередковується розпорядженням.

Розпорядження є набуттям сутнісних людських сил, що опосередковує реалізацію волі суб'єкта належності, накладену на об'єкт. Воно постає актом управління, який має владний характер. Відносини розпорядження спроможні визначати долю об'єкта, шляхом його відчуження, передання у тимчасове володіння й використання іншому актору, як завдаток, на зберігання та ін. Розпорядження може бути довготерміновим, або разовим для кожного конкретного випадку. Розпорядження дозволяє довгостроково залучити об'єкт до економічного кругообігу, шляхом купівлі-продажу, міни, поставок, дарування, благодійності та ін. У випадку, коли об'єкт в один момент викидається, або знищується, розпорядження реалізує волю актора на відмову від володіння. Якщо розпорядження зупиняється після одноразового використання об'єкта, то воля суб'єкта спрямовується на вилучення корисних властивостей. В цьому разі має місце не розпорядження, а користування.

Користування – елемент набуття сутнісних людських сил, шляхом вилучення корисних властивостей з об'єкту. Користування спрямовується на прирощення уречевленої і олюдненої частин сутнісних людських сил. Реальність користування – у ме-

жах належності, як через її суб'єкт, так і володаря, розпорядника, уповноваженого користувача. Відносини користування передбачають споживання, втілення, використання об'єкта відповідно його призначення (експлуатація об'єкта, отримання плодів і доходів від нього тощо), протягом певного періоду, за умов встановлених розпорядником і відповідних волі володаря. При невідповідності останній користування припиняється (забороняється), а в іншому випадку – охороняється від перепон.

Кожен елемент мережі (Mv^b , Mr^c , Mk^d) є складною підсистемою ($b=1...w$; $c=1...s$; $d=1...t$), сукупна взаємодія яких виявляє ознаки системи мережевого типу, що самоорганізується. Наприклад, мережа екстеріоризації набуття сутнісних людських сил, ідентична владному елементу належності, може бути представлена як $Mv^1\{A2, O1, F2\}$ (жирний пунктир на рис.3), або $Mv^2\{A1, O1, Fy\}$, $Mv^w\{A1, O1, F1\}$ та ін. (див. пунктирні лінії на рис.3). Факторна безкінечність утворення альтернативних варіантів мереж екстеріоризації набуття безмежно розширює рамки вивчення можливих її реалізацій (скажімо, $\{Mr^c\}$, $\{Mk^d\}$, $\{Mv^b\}$, $\{Mr^c, Mk^d\}$, $\{Mv^b, Mk^d\}$ тощо на рис.4). Отже, виникає необхідність дослідження проявів загального атрибутивного набору екстеріоризації набуття та належності як основи привласнення і власності.

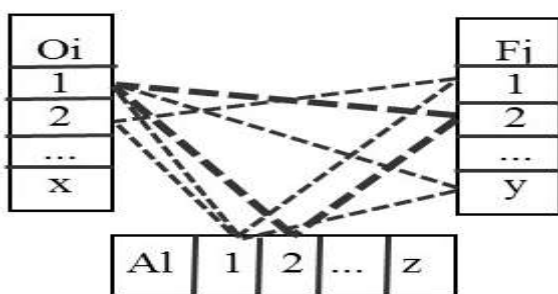

Рис. 3. Варіант мережі екстеріоризації набуття (Mv^b), ідентичної владному елементу належності.

Змістовна відмінність цих категорій вимагає відповідного обґрунтування, для якого логічно припустити сприятливість розкриття сутності та змісту привласнення на інтеграційних методологічних засадах. Розвиток діяльнісних основ та еволюційних

зв'язків привласнення визначає його сутність як категорії, що виражає виробничі відносини з приводу прирощення сутнісних людських сил. Формулювання і обґрунтування власності передбачає критичне опанування попередніх досліджень.

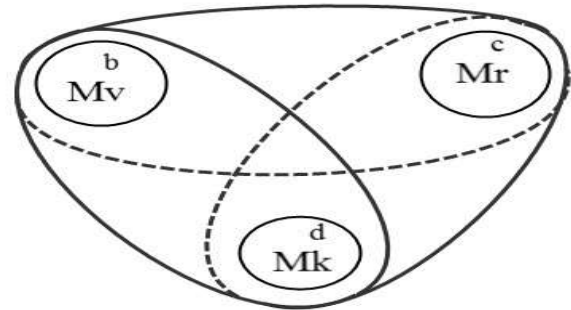

Рис. 4. Квазімережа екстеріоризації набуття в складі поліелементів належності.

К. Маркс визначав власність як відносини певних осіб до матеріальних благ, як до своїх, як до приналежних їм [19, с.479]. Таке визначення широко використовувалося представниками суб'єктного підходу у виділенні економічного аспекту власності в «реальній формі, тобто як виробничих відносин» [20, с. 26]. Дослідження місця власності у їх системі відзначилося широким спектром позицій від ототожнення (наприклад, [21, с.22; 22; 23; 24]) і відокремлення [25, с.24; 26, с.49] до ядра [27], передумови [28], основи [29; 30; 31] та іншими. Це дозволило обґрунтувати, що відносини власності в своїй різноманітності створюють соціально-економічні основи всіх виробничих відносин, в тому числі й привласнення. Пояснення різниці між ним і власністю не викликало особливої зацікавленості і формалізувалося в констатації моменту конкретизації власності у привласненні. Замість цього, шляхом уточнення особи суб'єктів власності, прихильники такого підходу виділили приватну, державну, колективну форми власності та заглибилися в обґрунтування відмінностей у їх компонентах, появи нових складових тощо. Нажаль дослідники суб'єктних форм власності, при їх доведенні, не змогли позбутися суперечностей: між асоційованою приватною та колективною, між нею та груповою, між останньою й акціонерною, між попередньою і сумісною та ін. [32, с. 15–28; 33, с.7; 34, с. 151–152]. Такі недосконалості пояснювалися тим, що, наприклад, відноси-

ни власності на акціонерних підприємствах характеризуються тенденцією деперсоніфікації суб'єкта, який постає, як правило, в знеособлених формах (корпорації виробничої сфери, банки, інвестиційні та пенсійні фонди, страхові компанії тощо). Зазначена позиція є частково виправданою в сучасній ринковій економіці, яка функціонує на базі різноманітних форм власності («поліморфізм власності»). Немає сумніву, що від них залежить самостійність ринкових суб'єктів, свобода їх господарської діяльності, умови конкуренції тощо. Дійсно, у межах змішаної економіки конкурують суб'єкти різних форм власності, однак, в основі такої взаємодії є приватна власність. Відсутність останньої в адміністративно-командній системі господарювання, де функціонували колективна і державна форми власності, не передбачало наявності ринкової економіки. Звідси, потреба в чіткості виділення форм власності загострюється не тільки різницями в її суб'єктах, а й в різновидах привласнення і механізмі реалізації, заходах з управління та ін.

Спроба нівелювання зазначених недоліків реалізувалася в об'єктному підході у виділенні форм власності. Марксове її визначення сприйняте прихильниками підходу без заперечень при зміні уявлень про межі приватної, державної та ін. форм власності в аспектах її матеріально-об'єктної структури, діяльності тощо. Це дозволило використати у якості припущення положення про похідний характер економіко-правової форми власності. «Зміст... юридичних, або вольових відносин наданий економічними відносинами» [35, с.97]. Розвиток підходів до власності як права проявився крізь призму класичної тріади його складових (володіння, користування, розпорядження [36, с.74; 37, с.133; 38, с.28; 39, с.25]) та через їх певний набір. У спектрі першого напрямку є розвиток складових права власності (наприклад, через повне розпорядження [40, с.335], фактор виробництва [41, с.21], особисті права [42, с.277], законність [43], установлені законом правила [44, с.84], розпорядження ресурсами, витратами і вигодами [45, с.325], комплекс юридичних суспільних відносин [46, с.244], структуру, прозорість, рівень дотримання [47, с.63]). Вектором другого на-

прямку є оптимізація набору «пучка прав» (одинадцять за А. Оноре [48, с.11], дванадцять за англо-американським правом [49, с.87] тощо) у межах теорії «прав власності» (Р. Коуз, Р. Капелюшников, А. Алчан, Г. Демзець та ін.). Матеріальною формою фіксації прав власності в обох напрямках визнано контракт (класичний та неокласичний [50, с.118]), а також опосередкований вплив таких прав на процеси привласнення. Представникам об'єктного підходу вдалося також пояснити правомочності власності на ресурси, предмети споживання, цінні папери, гроші та ін., тобто стільки форм власності, скільки існує об'єктів (благ відчужуваних за М. Алексеєвим). Критика за неоднозначність пояснення власності на робочу силу, з приводу різного роду послуг, інформації, наукових знань, винаходів, відкриттів та ін., була відкинута на базі позаекономічних аргументів – «прав людини» (право голосувати, друкувати та ін.) в теорії прав власності [48, с.8].

Як бачимо, недосконалості суб'єктного і об'єктного підходів свідчать, що визначення власності як відносин з приводу матеріальних благ є неповним. Термін «матеріальне благо» пояснює процес уречевлення, коли відносини між людьми набувають перетворену форму й постають як відносини речей (наприклад, в умовах універсального розвитку товарних відносин у капіталістичному суспільстві). Річ принципово позбавлена будь-якого особистісного аспекту (що відрізняє річ від суб'єкта). За І. Кантом, річ не має ні прав, ні обов'язків та може бути предметом оволодіння певної особистості; річ – не більш ніж засіб, використаний тим, хто бажає і може ним скористатися. Річ може бути результатом людської діяльності, представленим у матеріально-речовій формі (матеріальний продукт). Однак, результат діяльності в духовній, креативній, інформаційній формі є продуктом олюднених сутнісних людських сил. І при аналізі власності необхідно також охоплювати відносини між людьми з приводу привласнення олюдненої частини сутнісних людських сил. Дослідження у власності суб'єктного та об'єктного аспектів закладає підґрунтя суб'єкт-об'єктному підходу. У відповідності з ним, розвиток зародку власності постає як відносини між людьми з приводу привласнення

сутнісних людських сил.

Висновки. Проведений аналіз природи привласнення інтелектуального продукту дозволяє стверджувати наступне. Розвиток діяльнісних основ та еволюційних зв'язків привласнення визначає його сутність як категорії, що виражає виробничі відносини з приводу прирощення сутнісних людських сил. Еволюційний ряд привласнення представляють: сторони його зародку (належність, набуття); процес взаємодії належності та набуття в «суб'єкт-об'єктній» протилежності (захоплення, усвідомлення), і двоєдності актора (відчуження, експлуатація); квазімережа екстеріоризації набуття в складі поліелементів належності. Розкриття змісту привласнення на поверхні економічної дійсності опосередковується проявом його поліформізму.

Література

1. Чичинкас Й. Й. Собственность в системе экономических отношений социализма / Й. Й. Чичинкас. – М. : Экономика, 1986. – 76 с.
2. Маркс К. Экономические рукописи 1857 – 1859 годов // К. Маркс, Ф. Энгельс, Соч. – 2-е изд. – Т.46. – Ч.1. – 552 с.
3. Рибалкін В. О. Теорія власності / В. О. Рибалкін, І. В. Лазня. – К. : Логос, 2000. – 279 с.
4. Коцюбинський В. Й. Привласнення: соціальні аспекти / В. Й. Коцюбинський. – К. : Український центр духовної культури, 1999. – 230 с.
5. Основы економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник / За ред. Г. Н. Клима, В. П. Нестеренка. – К. : Вища шк., 1994. – 559 с.
6. Основы экономической теории: политэкономический аспект: Учебник / Отв. Ред. Г. Н. Клима. – К. : Знання-Пресс, 2001. – 646 с.
7. Корниенко В. Общественная собственность как структурная форма / В. Корниенко // Экономика Украины. – 1994. – № 4. – С. 37–44.
8. Экономическая теория / Под ред А. И. Добрынина, Л. С. Тарасевича. – СПб., 1997. – 480 с.
9. Эффективность общественного производства: сущность и механизм роста / В. Н. Тарасевич. – К. : Выща шк., 1991. – 191 с.
10. Новая философская энциклопедия: В 4 тт./ Под редакцией В. С. Стёпина. – М. : Мысль, 2001, Т. 1 – 744 с., Т. 2 – 634 с., Т. 3 – 692 с., Т. 4 – 736 с.
11. Философия: Энциклопедический словарь / Под редакцией А. А. Ивина. – М. : ГАРДАРИКИ, 2004. – 1072 с.
12. Философская Энциклопедия. В 5-х т. / Под редакцией Ф. В. Константинова. – М. : Советская энциклопедия. – 1960–1970.
13. Маркс К., Энгельс Ф. Абсолютная критическая критика, или критическая критика в лице г-на Бруно // К. Маркс, Ф. Энгельс, Соч. 2-е изд. – М., 1955. – Т.2. – 651 с.
14. Тарасевич В. Н. Экономико-теоретическое знание: универсальные императивы, гипотезы, опыты. Монография / В. Н. Тарасевич. – М. : ТЕИС, 2013. – 594 с.
15. Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем: монография / под ред. чл.-корр. НАН Украины А. А. Гриценко; – К. : НАН Украины, Ин-т экон. и прогнозир., 2013. – 580 с.
16. Нариси теорії національної економіки. Монографія / За ред. В. М. Тарасевича. – Дніпропетровськ : Січ, 2015. – 322 с.
17. Маркс К. Доход и его источники. Вульгарная политическая экономия / К. Маркс, Ф. Энгельс, Соч., 2 изд., Т.26. – Ч.3. – 667 с.
18. Бердяев Н. А. Философия неравенства / Сост. Л. В. Полякова. М., 1990. – 285 с.
19. Маркс К. Капитал // К. Маркс, Ф. Энгельс, Соч. – Т.46. – Ч.1. – 522 с.
20. Маркс К. О Прудоне // К. Маркс, Ф. Энгельс, Соч. 2-е изд. – Т.16. – 839 с.
21. Основы економічної теорії: Підручник / За ред. С. В. Мочерного – Тернопіль. : АТ «Гарнекс», –1993. – 688 с.
22. Кучерявенко П. Х., Максименко Я. М. Разгосударствление собственности в переходной экономике Украины / П. Х. Кучерявенко, Я. М. Максименко. – Харьков. : «Консум», 1997. – 128 с.
23. Петюх В. Н. Рыночная экономика. Настольная книга делового человека / В. Н. Петюх. – К. : Урожай, 1995. – 432 с.
24. Багинянин Г. І. Ринкова економіка / Г. І. Багинянин, В. С. Медведев, В. С. Загорський, А. Р. Серета. – К., 1996. – С. 105.
25. Емченко В. Н. Методология исследования отношений общественной собственности / В. Н. Емченко. К. : Наукова думка, – 1987. – 140 с.
26. Основы економічної теорії: Підручник / За ред. Ю. В. Ніколенка. Книга перша. – К. : Либідь, – 1998. – 272 с.
27. Румянцев А. М. О категориях и законах политической экономии коммунистической формации / А. М. Румянцев. – М., 1966. – 422 с.
28. Ожерельев О. Совершенствование производственных отношений / О. Ожерельев. – М., 1986. – 255 с.
29. Галкин Л. Общественная собственность на средства производства. Характер труда в социалистическом обществе / Л. Галкин, А. Дубровский // Экономические науки. – 1986. – № 10. – С. 86–89.
30. Пахомов Ю. Перестройка экономического механизма и проблемы развития политикоэкономических исследований / Ю. Пахомов // Экономика Советской Украины. – 1988. – № 3. – С. 28.
31. Макичев С. В. Общественная собственность на средства производства, преимущества и закономерности развития / С. В. Макичев. – Казань, 1988. – 164 с.
32. Гутман Г. В. Собственность (сущность, формы, социальные последствия) / Г. В. Гутман, Ю. Н. Лапыгин. – Владимир : ВГПХ, 1995. – 66 с.
33. Игнатова Т. В. Приватизация и развитие рос-

- сійського підприємництва / Т. В. Игнатова. Ростов-на-Дону : Издательство Рост. университета, 1995. – 139 с.
34. Общая экономическая теория (политэкономия): Учебник / Под общ. ред. В. И. Видяпина, Г. П. Журавлевой. – М. : ПРОМО-Медиа, 1995. – 606 с.
35. Маркс К. Капитал // К. Маркс, Ф. Энгельс, Соч. – 2-е изд. – Т.23. – 907 с.
36. Конституція України (укр. та рос. мовами). – Дніпропетровськ : Дніпрокнига, 1999. – 127 с.
37. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність: Підручник / В. Д. Базилевич. – К. : Знання, 2006. – 431 с.
38. Мэггс П. Интеллектуальная собственность / П. Мэггс, А. Сергеев. – М. : Юристъ, 2000. – 400 с.
39. Крайнев П. П. Інтелектуальна економіка: управління промисловою власністю: Монографія / П. П. Крайнев. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 448 с.
40. Толковый словарь русского языка // Под ред. Д. Н. Ушакова. – М., 1940. – Т.4. – 1520 с.
41. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз. – М., 1993. – 362 с.
42. Локк Дж. Два трактата о правлении / Дж. Локк, Соч. в 3-х томах. – М., 1998. – Т.3. – 668 с.
43. Положий В. М. Власність: економічний аспект : Альтернативні концепції та методики / В. М. Положий, Л. П. Чижов. – Суми : ВВП «Мрія-1» ЛТД, 1994. – 80 с.
44. Долан Ю. Дж. Рынок: макроэкономическая модель / Ю. Долан, Д. Линдсей. – СПб, 1992. – 496 с.
45. Хейне П. Экономический образ мышления / П. Хейне // Пер. а англ. – М. : Дело, 1994. – 704 с.
46. Шкредов В. П. Метод исследования собственности в «Капитале» К. Маркса. / В. Шкредов. М. : Изд-во Моск. Ун-та, 1973. – 262 с.
47. Бальцерович Л. Социализм, капитализм, трансформация: Очерки на рубеже эпох / Л. Бальцерович // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 12. – С. 57–64.
48. Капелюшников Р. И. Экономическая теория прав собственности (методология, основные понятия, круг проблем) / Р. Капелюшников, – М., 1990. – 109 с.
49. Економічна теорія: Навч. пос. / Л. Ю. Мельник, А. Н. Карпенко, М. Х. Корецький, В. Я. Плаксінко, С. О. Сафронів. – Дніпропетровськ : Січ, 1998. – 579 с.
50. Нуреев Р. Основы экономической теории: Учебно-методич. пос. / Р. Нуреев // Вопросы экономики. – 1996. – № 5. – С. 118–147.

СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ ПРИСВОЕНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПРОДУКТА

И. Л. Леонидов, к.э.н., доцент, Национальная металлургическая академия Украины

Созданы теоретические основы исследования сущности и содержания присвоения интеллектуального продукта через призму его эволюционного движения. Определены основные этапы и составляющие эволюционного ряда отношений присвоения, которые возникают в сфере интеллектуальной деятельности людей. Показано, что развитие эволюционных связей присвоения интеллектуального продукта отражает производственные отношения по поводу приращения сущностных сил человека.

Ключевые слова: собственность, присвоение интеллектуального продукта, отчуждение, эксплуатация.

ESSENCE AND CONTENT OF THE INTELLECTUAL PRODUCT'S APPROPRIATION

I. L. Leonidov, Ph. D (Econ.), Ass. Prof., National Metallurgical Academy of Ukraine.

The theoretical basics of the research of essence and content of the intellectual product's appropriation through the prism of its evolutionary progression are created. The basic stages and components of evolutionary appropriation relationships that arise in the area of human intellectual activity are defined. It is shown that the development of evolutionary relationships of the intellectual product's appropriation reflects the industrial relations about the essential human power increment.

Keywords: ownership, intellectual product's appropriation, alienation, exploitation.

Рекомендовано до друку д. е. н., проф. Тарасевичем В. М. Надійшла до редакції 25.05.15.